

TRAGOVIMA LEKTIRE A. KOVAČIĆA

1

U prikazima o Anti Kovačiću susreću se često rečenice o umjetnikovoj nedovoljnoj književnoj kulturi, napose o njegovu slabom dodiru sa stranim književnostima. Čini se, da je sam Kovačićev život najbolji dokaz za navedene tvrdnje. Rođen 1854. umro je već 1889. navršivši tek trideset i pet godina. U tom hronološkom okviru razvijao se njegov život seoskog đaćića u Marija Gorici, gimnazijalca đaka-siromaha, sjemeništarca, studenta prava bez ikakvih životnih sredstava i u isto vrijeme koncipijenta u tuđim advokatskim kancelarijama u Zagrebu, sudionika u studentskim kulturnim i političkim akcijama na zagrebačkom sveučilištu. Godine 1877. uzalud očekuje stipendiju od šest stotina forinti za nastavak pravnih studija u Beču. Zatim već oženjen, a ne završivši fakulteta, radi u advokatskim kancelarijama u Karlovcu i Zagrebu i uz borbu za samoodržanje postaje doktor prava. Otac i hranitelj brojne obitelji i svoje i advokat u Glini bilježi 23. V. 1889. u zapise o parnicama i prihodima svoje odvjetničke pisarne:

»Doktore, nemam ni za kruh! Što će sirotinji advokat, što će advokat uz sirotinju!«-

a 2. VI.:

»Zimonja Petar kaz. stvar. Ne može platiti - ima djecu! Jao! Muka je to što i advokat ima djecu!«¹

Završetak - smrt u ludnici.

Geografski okvir, u kome se kretao Ante Kovačić omeđen je Oplaznikom, Zagrebom, Petrinjom, Glinom i Stenjevcem. Polazak u Beč za vrijeme studija nije uspio kao ni odlazak na more, u Senj, gdje je Kovačić namjeravao preseliti svoju advokatsku kancelariju.

¹ Krešimir Kovačić. »Zapisi i bilješke o Anti Kovačiću«, Grada, 1955., knj. 25, str. 7-128. - Citat na str. 106. - Kratica: *Zapisi*.

Uz raznovrsne životne dužnosti Kovačiću nije ostajalo mnogo vremena za sistematsko književno obrazovanje i literarni rad. U njegovo pak umjetničko djelo utkano je toliko elemenata iz stvaralaštva njegovih hrvatskih literarnih prethodnika, da se čini, da je ono posve izniklo iz hrvatskog književnog tla, bez ikakve veze sa stranim uzorima. Ali podaci iz dnevnika, korespondencije i ostale rukopisne ostavštine Ante Kovačića pokazuju njegovu ustrajnost i napore, da u okviru svakidašnjih poslova uči jezike, čita domaće i strane pisce, samostalno književno stvara. Kovačićev je radni dan za vrijeme studija, a i kasnije, počinjao u četiri sata ujutro, a završavao iza deset navečer. U dnevnom rasporedu određeni su uz ostale poslove i satovi za učenje njemačkog, francuskog i talijanskog jezika. Ruski je Kovačić, čini se, naučio za vrijeme gimnazije, jer je već 1875. namjeravao prevoditi s ruskog.

Tragovi Kovačićeve lektire vidljivi su i u njegovim pismima zaručnici Milki Hajdin. Svoje životne manifestacije uspoređuje s onima iz pročitane lektire; na pr. piše djevojci o pročitanim djelima, a u pismima spominje Shakespeara, Heinea, Goethea, Jean Paula, Virgila, Turgenjeva, citira Lamennaisa, Bukstona, Napoleona, Cowpera i dr. Iz navedenih imena ne mogu se olako stvarati zaključci o opsegu Kovačićeve književne kulture. Mnoga od njih mogao je autor tek slučajno spomenuti u svojim pismima, a Kovačićevo poznavanje književnosti ne može se ni u kojem slučaju ograničiti na tako malen broj pisaca. Neka su od tih imena ipak značajna za Kovačićev odnos prema književnosti, a i životu uopće: poznavanje i afinitet prema klasici – Virgil, prema ruskim realistima – Turgenjev (posebno spominje Turgenjevljev roman *Dina*). Svoju ljubav prema zaručnici poistovjećuje s vlastitim životom, sebe i Milku uspoređuje sa Salamonom i Sulamithom, govori o shakespeareovskim Milkinim snovima, a lik zaručnice isprepleće s likom Faustove Margarete. Svoju odanost djevojci dokazuje citatima:

»Moj odgoj, srce i proučavanje višega svijeta razbiti će u svako doba krljke bedeme bojazni Tvoje. Lamennais reče dvoumljivu mladiću: U dobi si, kad je red prigrliti jednu odluku, malo okasni, pa ćeš u grobu uzdisati, koga si sam iskopao. Nauči se htjeti čvrsto i odlučno. Kolebajući život smjesti si, da ti se ne mota po svijetu, ko uvehli list po zraku ...

Bukston veli: »Svaki mladić može postati što ga je volja, samo treba tvrde odluke, i da je se drži« ... a Napoleon veli: »Tvrda odluka duboka je mudrost.«²

Kovačić je obavještavao svoju zaručnicu o kulturnim, književnim i političkim prilikama u Zagrebu, o svom političkom radu, književnim osnovama i radovima. Upozoravao ju je na izlazak novih djela stranih i domaćih autora u časopisima i zasebnim izdanjima, slao joj udžbenike za učenje stranih jezika:

»Upozorujem Te, da čitaš u »Vijencu« »Seljačku bunu« od kraja, vrlo je lijepa pripovijest, koja će Te zanimati.«³

² Zapis, str. 55.

³ Ib., str. 35.

Kovačić nije zaručnici u pismima davao popis svoje lektire niti upute za njezinu, ali se toliko uživio u književnost, da to nije mogao zatomiti ni u najintimnijim časovima.

I u Kovačićev poslovni dnevnik zalutaju katkad bilješke o pročitanim djelima, kao o romanu Mórica Jókaja *Zoltán Kárpáthy*, a u književnim osnovama spomenut je roman Josefa Kraszewskog *Pjesnik i svijet (Poeta i swiat)*. Rečenice iz romana odzvanjaju istim tonom kao i odlomak iz jednog pisma Milki:

»Engleski pjesnik veli:⁴ Bog je stvorio selo, a čovjek sagradio grad. U gradu:
... Žene svježe, mlade i ocvale prije no im bijaše procvasti, koje vidješe sto puta život ljudski na raskrižju, na ulici, koje već u 12. godini ne vjeruju u ništa nego u novac – kako bi one živjele pod seoskim nebom, gdje sve odiše čistom ljubavi, vjeron i uhvanjem.

.....
Zatim mi srce plane na svijet, na taj šareni gradski život, sve bih bacio, pošao s Tobom u seljački prostodušni život, ta mirna kućica, vinograd i polje našom rukom obrađeno činilo bi nas najsretnijim kao inteligentne ljude. Tu nas ne bi smetala ljudska himba, zloba, prevara – ah tuj bi bio rajski, idilični život!«⁵

Životne i književne činjenice isprepleću se u Kovačićevim zapisima. A poistovjećuju se i njegovi književni nazori s pogledima drugih autora:

»Izjavljujem sa Lesage-om: »idea mi je predočiti ljudski život onakav, kakav jest.«
A nijedan štioć neka, za boga, ne upriličuje na sebe onoga, što može vrijediti isto tako za drugoga kao i za njega. Dočim ovako otkriće ili preskrupolozna konfesija o samu sebi bilo bi za najmanje pre nagljeno prema onoj Pfedrovoj: »stulte nudabit animi conscientiam.««⁶

2

Kovačićev pokušaj, da izdaje list *Trobojnicu* sa tri književna smjera – romantički, realistički, naturalistički – pokazuje, da je on pratio suvremena književna zbivanja i da u svojoj lektiri obuhvata tri čvorišta evropske literature u drugoj polovici XIX. stoljeća: rusku, francusku i nordijsku književnost. Čini se, da neki elementi u njegovu stvaranju potječu iz nordijske literature. Norveški pisac Alexander Lange Kieland, Kovačićev suvremenik, mogao je imati dvojaku privlačnost za hrvatskog književnika, jer je u svojim djelima nemilosrdno crtao opreke između društvenih slojeva sela i grada i opisivao neprirodan položaj Norvežana u uniji sa Švedskom. Jedno je od njegovih značajnijih djela roman *Oni, što rade (Arbejdsfolk)* napisan 1881, kod nas preveden tek 1911. Radnja je piscu suvremena, a pokazuje antagonizam između seljaštva, koje naporno radi i činovništva, koje tek fingira da radi i prisvaja za sebe sva bogatstva i blagodati zemlje. Mjesto zbivanja je Stockholm i norveška obala. S nekoliko poteza ocrtao je autor atmosferu u

⁴ William Cowper.

⁵ *Zapisi*, str. 90, str. 25.

⁶ *Ib.*, str. 97.

ministarstvu u Stockholmu, gdje karakterni pojedinci, koji su se usudili izreći neki samostalan sud, propadaju na najnižim administrativnim položajima i postaju tragikomičnim opomenama za mlađe ljude. Napreduju naprotiv ulizice i ljudi s vezama, a imućni vele trgovci pozlaćuju svoje bogatstvo raznim titulama i uzdržavaju ministre bez prihoda.

Na jednoj strani gozbe, otmjena ljetovanja, lagodan, beskoristan, čak i štetan život, a s druge strane teško živovanje norveškog seljaka bez ikakvih perspektiva osim emigracije u Ameriku. Najplastičnije je Kielland prikazao kontrast i jaz između ta dva društvena sloja u njihovu dodiru na sudskom ročištu. On opisuje gozbu sudaca, koji nastoje što brže, površnije, zabavnije, ali i unosnije riješiti seljačke parnice – i neuki seljački svijet, koji ne razumije zakučastih pravničkih zakona, te uzalud gubi vrijeme i novac na skupe advokate. Glavni je seljački lik Njädell, radin, snažan, neumoran čovjek, kojemu hipokrizija i lukavost njegova susjeda uništavaju imanje i obitelj i prisiljavaju ga da emigrira u Ameriku. Suprotan je lik njegova brata, pogospođenog seljaka, ministarskog podvornika Moa. On je siva eminencija u ministarstvu, ulizica i doušnik, sredstvo za ministre prljave poslove. Čovjek je bez skrupula, koji vara i svog rođenog brata Njädella i uništava zdravlje svojoj nećakinji, a kasnije ženi, Njädellovoj kćeri Kristini. Oertan tek u nekoliko situacija, on je jedna od glavnih figura u romanu.

3

Norveški roman napisan je 1881, a Kovačićev *U registraturi* 1888. Kiellandov roman preveden je na hrvatski trideset godina kasnije, odnosno dvadeset i tri godine iza objavljivanja *Registrature* u Vijencu. Danas se ne može sigurno ustvrditi, da li je Kovačić čitao njemački prijevod, koji je objavljen već 1881. u Berlinu u prijevodu K. von Sarauw. Između Kovačićeva i Kiellandova romana dale bi se povučeli izvjesne paralele. Već sama registratura s mnoštvom akata podsjeća na kaos i hrpe akata u Benechenovu ministarstvu:

»Jer papira je bilo posvuda.

Virio je iz pretinaca uz zid, bilo ga je pred svakim i kraj svakoga u velikim hrpama. Bilo je tu sivog, žutog, bijelog papira, poštanskog papira, bugačica, biljegovanog papira, novog papira i prastarog papira oderanih rubova. Ležao je u pojedinih arcima, u omotima: savit, zavezan uzicom, po podovima, stolicama i stolovima; upravo je u svim tim prostorijama padala kiša od papira tako, da su nesretnici, koji su ovdje boravili, morali po svoj prilici biti spremni, da se u papiru utope ili da se plivanjem spasu.

I javni život koje zemlje imade svoje vrtloge, a u Norveškoj zovu se veliki državni vrtlozi ministarstva. To su silne gomile papira, koji se okreće, koji poput vira kruži oko duboke rupe, u kojoj nema ničega, ali u koju se sve uvlači, da se ondje smota i nestane bez traga zauvijek.

Tajnik se baci na svoje registre, kopao je po listovima, udarao amo i tamo, da nade tu stvar, koja je navodno došla skoro pred dvije godine.

.....

Ministar se vrati u svoju radnu sobu, a čitavo je ministarstvo ličilo za čas mravinjaku. Vrata su se otvarala i zatvarala; zabrinuta lica pojavljivala i nestajala; pospremali se regali i preostale hrpe akata.«⁷

»- Mir! Molim mir! - zaori dubokim basom koštunjava dugokraka ljudina, čadava obraza i zaprašene kose: To bijaše gospodin Registar. Njemu u glavi bili su poredani svi oni silni akti, što se vrstahu u velikoj četverouglastoj sobi, od poda pa do stropa. Njemu se trebalo prijaviti, uljudno pokloniti i ozbiljno umoliti, ako si htio porazgovoriti s kime od njegove mnogobrojne čeljadi.«⁸

I u Kiellandovu kao i u Kovačićevu romanu imade nekoliko sugestivnih scena, gdje najplastičnije dolazi do izražaja opreka selo - grad. U romanu *Oni, što rade* to su scene sudskog ročišta na norveškoj obali i susret Njädela i njegova pratioca kapetana s ministrom Benechenom u njegovu ministarstvu. Kod našeg pisca to su dolazak seljaka u registraturu i susret Ivice s Mecenom.

Najočitija paralela u oba romana likovi su podvornika, Andersa Moa u ministarstvu i »kumordinara« Žorža kod Mecene. Dva podvornika, obadvojica izdanci sela, jedan s norveške obale, drugi iz zagorskog kraja, postaju gospodski sluge, koji preziru svoj domaći svijet, ulizuju se i pokorno služe svojim gradskim gospodarima:

»Taj čas ušulja se u sobu neki inali sijedi čovjek. Nikad se nije znalo, odakle je dolazio, jer vrata za njim nijesu nigda bučila, a u ministarstvu je obično hodao u suknenim mestvama.

.....

Bio je to podvornik ministarstva Anders Mo. Bio je odjeven u dugačak smeđ kaput s tvrdim ovratnikom, ovit bijelom kravatom, koja mu je sezala do brade. To mu je podavalo vanredno respektivan izgled, i gotovo nešto nadutosti; blijedi obraz bijaše spokojan i prijazan, a sijeda je kosa bila na šiji tako duga, da se lijepim uvojcima spuštala preko ovratnika na kaput.

.....

Samo Anders, svemogući, šuljao se smijući u svojim tihim mestvama naokolo, i svi su dizali glave s »posla«, kad je prolazio dostojanstveno i zakopčana kaputa s bijelom kosom, koja se spuštala preko ovratnika.«⁹

.....

»Sada će sustezljivo i teška vida pružiti kažiprst također i ocu: »No, Jožice, zar si ga ipak doveo?« Nato se i na mene osvrne, ali jednim okom samo ... Očito je nešto očekivao. Otac je razumio, pa me potišnu naprijed, da kumordinara cjelunem u

⁷ Alexander Lange Kielland, *Oni, što rade*. Moderna knjižnica Matice Hrvatske, sv. 12. Zagreb 1911. - Citati na str. 8-9, str. 32, str. 120. - Podaci o prvom njemačkom prijevodu zabilježeni su prema obavještenju Univerzitetske biblioteke u Bonnu.

⁸ U *registraturi*. Djela. II. Zora. Zagreb 1950, str. 9.

⁹ Kielland, str. 9, str. 64.

ruku. Žorž se ni najmanje ne otezaše, da mi pruži ruku na poljubac. »No, no! Samo ne tako po mužački zabunjeno! Pazi, da ne zaboraviš, pa da se ne zabelešaš i pred milostivim našim gospodinom!« – blagodušnije će rodak Žorž.

Ipak ne slušah svoga vrijednoga rodaka, danas tako darežljiva i razgovorljiva. Koliko li sam puta najslade ručao i večerao, a kumordinar je iznenada potegao zdjelu i začepio boce, mrmrlajući zlovoljno: »Zgubidane, alaj si počeo mlatiti! Ej, stani malo, zajest ćeš pamet, onda do bijesa teška knjiga i sva mudrija ... Milostivi su osobito naručili, neka pazimo na tebe, da se ne prejdeš ... Mužek, kada se pretovari kod gospodskoga stola, počne gnjiti poput guža!«¹⁰

Mogli bi se usporediti i drugi likovi u romanu, razni pisari i ulizice Mecenine i Benechenove, Njadelova kći Kristina i Ivičina zaručnica Anica. I Kristina i Anica odlaze sa sela u grad. Prva s pouzdanjem odlazi svom vlastitom stricu, ali u njegovu domu doživljuje najveću tragediju. Anica pak jedva izbjegne nesreći u domu svog rođaka Žorža. Društvo, koje se skuplja na Kristininoj svadbi, slične je kvalitete kao i Žorževa sijela u Meceninu domu:

»Kod deserta svi se razveselili, a buka je svakim časom rasla. što su više jela i vina ugrijala duhove.

Podvornik vrhovnog sudišta Paalsen, koji je bio priznati šaljivdija, izade sad na sveopći zahtjev sa svojim društvenim šalama. On je na primjer mogao kukurijekati poput pijevca, udarati si po obrazima, da je klokovalo, kao da se toči iz boce, migati ušima i mnogo toga.

Vrhovni je nadzornik Lunde svakako htio naći jedan naslov za madame Gluncke, ali je ona vikala i začepila si uši. General je Knoff htio piti s nadstražarom Andersenom, koji je sjedio i buljio u Knudsena. A budući da ga general nije mogao navesti da ga poslušna, uhvati vojničkom odlučnošću jednu naranču i baci je preko stola. Nesrećom pogodi madame Grüner usred lica.

— Kiselo na kiselo! — vikne justicarij Paalsen.«¹¹

»Onaj krupnoga glasa razvagani se sada savkolik na Žorževu krevetu: — »Dušo i srce, dodider amo!« — dovikne on jednoj od ženskinja.

— »Što hoćeš, lijenčino« — odazove mu se krupan stvor Evin koljena.«

Sada zapredoše čudne razgovore, isprekidane usklikima, povicama i dvoiličnim smijukanjem. Ja puno toga nijesam mogao shvatiti. I Ančica se umiješa, počevši prostirati stol i namignuvši meni, da joj nategnem stolnjak na svom uglu. »Ah, hvala Bogu, moj Žorž je tako dobar i krotak ... Pravi je svetac« — nastavi Ančica, stisnuvši desno oko, a lijevo uprvši u mene, kano da me pita: Razumiješ li ti, mali, naše dvoilične razgovore? — »A drugi su đavoli, prosti Bože, same su im opačine u glavil« — dovrši ona.

— Čujte vi nju! — huknu porugljivo onaj sa kreveta, podvinuvši pod glavu krupne ruke — kako ona mjeri svoga miljenika i njegovu krotkoću! Eh, blago si ga našem Žoržu! Mi drugi nijesmo kao on!«¹²

¹⁰ U registraturi, str. 66, str. 121.

¹¹ Kielland, str. 88, str. 89.

¹² U registraturi, str. 75.

Navedeni citati nisu jedini, između kojih bi se mogle povući paralele u srodnosti dvaju romana. Ali iz navedenih tekstova uočljiva je činjenica, da i u slučaju, ako je Kovačić pročitao Kiellandov roman, on mu je mogao biti tek jedan od povoda i poticaja za oblikovanje svijeta, koji je nosio u sebi, i tek mu je eventualno poslužio kao nacrt za pojedine situacije i konture likova. Hrpe starih riješenih i neriješenih akata u registraturi doista podsjećaju na kaos u ministra Benechena. Ali sobe pune akata u ministarstvu predočuju ništavost i bezvrijednost činovničkog poslovanja i rada, dok je Kovačić usto ulio aktima i njihov vlastiti život. Uvodni registratorski dio omogućio mu je, da na svoj način, reljefno ocrta suvremene političke, društvene, prosvjetne i književne prilike i strujanja u Hrvatskoj. I eventualan udio Kiellanda ostao bi samo vanjskom karakteristikom Kovačićeva djela. Ako je možda mjestimice i upotrebio njegovu shemu, ispunio ju je naš pisac specifično svojim materijalom. Žorž, blizanac Moa, ima tipične crte zagorske pokondirene tikve, čovjeka, koji je sretan, što se iz seljačkog znoja dogurao do gospodskog stola. Mo je hladan proračunan egoista, koji ne želi nikakvih dodira sa svojim krajem. Žorž naprotiv uživa, da se pokaže u svojem selu namirisani pomadama i okićen blještavim prstenjem. Mo, dok je u milosti, trese ministarstvom jedne države. Žorž je zadovoljan, što gospodari u domu jednog zagrebačkog Mecene. I u drugim podudarnim likovima iz obaju romana uočljive su bitne razlike. Ministar je Benechen političar, koji bi želio pokazati, da pozna i razumije narodne probleme. Mecena je hrvatski gotovan, koji otvoreno pokazuje svoj prezir prema seljacima. Suci u Norveškoj svijesno iskorišćuju seljačku neukost za svoje materijalne interese i vlastitu zabavu. Hrvatski registrator, sâm odvjetnik sa sela, postaje zbog ličnih patnji i nesreća grub prema svakome, pa i prema seljaku, koji mu dolazi po pravnički savjet.

Kiellandov roman pisan je suzdržano, sa smislom za najnužnije, bez suvišnih opisa, likova i pojedinosti. Na jedva sto i pedeset strana teksta data je sudbina, odnosno prijelomni momenti u životu dviju porodica, dviju sredina, – s nizom značajnih likova, koji upotpunjuju atmosferu. Njegov je izraz precizan, opisi ne obiluju epitetima, već su dati odmjerenom radnjom, slike su bez šarolikih boja.

Sve je drugačije kod Kovačića. Njegov roman nema klasične kompozicije realističkih romana; prema takvu kriteriju imao bi i suvišnih opisa, i epizoda, i likova. On obiluje raznolikošću pojedinosti. Ali prividnoj rascjepkanosti djela lik registratora daje unutrašnju povezanost. Roman djeluje u cjelini snažno, doima se kao da je isklesan iz gromade, koja impresionira svojom snagom, šarolikošću i izrađenošću površine. Kovačićev je jezik sočan, pun epiteta, obojen. Njegovi opisi zrače raznolikim bojama, mirišu raznovrsnim mirisima. Iz njegova romana izbija snaga poput samoga života, u njemu ima nelogičnosti, ali životnih nelogičnosti.

U radovima o hrvatskoj realističkoj književnosti često su bili nabačeni sudovi o dva glavna strana poticaja u razvoju tog razdoblja: francuskom naturalizmu i ruskom realizmu. Najeruptivniji i umjetnički najsnažniji hrvatski realistički pisac ne može se svrstati ni u jedan od navedenih pravaca. U njegovu najznačajnijem djelu mogli bismo naći elementa srodnih i s jednim romanom iz norveške književnosti. Kovačićeve literarne osnove i skice pokazuju, kako je njihov pisac tražio prikladne teme, da izrazi svoju sliku i shvatanje života. Moguće je, da je u Kiellandu našao prikladan uzor za golem materijal, koji je nosio u sebi. I usprkos eventualno pozajmljenoj shemi, ostao je u djelu potpuno svoj, ličan i samostalan. To je tek jedno tumačenje paralele između Kovačića i Kiellanda. Postoji mogućnost, da Kovačić uopće nije čitao norveško djelo, već da je sličnost životne građe stvorila i podudarne književne situacije i likove.

Ali i tek vjerojatna usporedba s Kiellandom pokazuje, da se lektira Ante Kovačića ne može ni u kojem slučaju ograničiti na autore spomenute u njegovoj korespondenciji, spisima i djelima uopće. Ona se ne može svesti ni na strana djela prevedena za vrijeme njegova života u hrvatskim časopisima i zasebnim izdanjima. On je, kako se vidi iz njegovih zabilježaka, učio njemački, talijanski, francuski, znao je ruski, pa je neka djela mogao čitati i u originalu. Iako nije sistematski proučavao strane književnosti, jer zato nije imao ni vremena ni prilika, a sustavnije prevodenje u našim časopisima počelo je za vrijeme njegova boravka u provinciji,¹³ Kovačić je bio strastven čitač i djela, koja je pročitao, znače za njegov umjetnički razvitak više nego jednostavan zbir knjiga. Znao je čitati, pročitano je usvajao, upijao u sebe. I u trideset i pet godina života u nesređenim i rastrganim prilikama stvorio je više nego mnogi književnici u mnogim desetljećima. A njegova originalna djela dokazuju, da on nije bio samo velik talenat, a slab pisac,¹⁴ već da je bio i velik talenat i pronicav čitalac i snažan umjetnik. Njegova je lična tragedija, a gubitak za hrvatsku književnost, što je živio teško i pišući brzo nije mogao dotjerivati svoja književna ostvarenja.

¹³ Milan Ratković, *Ante Kovačić*. Djela I. Zora. Zagreb, 1950, str. 7-26. – Autor članka, uz ostalu nespomenutu biografsku literaturu o Kovačiću, ponajviše se držao činjenica, koje su iznesene u navedenom članku M. Ratkovića kao i u Zapisima Krešimira Kovačića. – O Kovačićevoj lektiri bilo je govora u posljednje vrijeme u radovima: Ivo Frangeš, »Budenje Ivice Kičmanovića«, *Umjetnost riječi*, 1/1957, br. 1; Aleksandar Flaker, »Kovačić i ruska književnost«, *Filologija*, 1/1957, br. 1.

¹⁴ A. G. Matoš, Predgovor knjizi A. Kovačić, *Sabrane pripovijesti*. Društvo hrvatskih književnika. Zagreb 1910. – A. G. Matoš, *Savremenik*, 5/1910, str. 539-541.

Zusammenfassung

AUF DEN SPUREN DER LEKTÜRE VON ANTE KOVAČIĆ

Im Artikel »Auf den Spuren der Lektüre von Ante Kovačić« wurden zwei Analysen durchgeführt.

Es wurde erstens festgestellt, welche fremde Autoren Ante Kovačić in seinem literarischen Nachlasse¹ erwähnt hat.

Zweitens, wollte man auf die Übereinstimmung der Personen und Umstände im Romane Ante Kovačić's »U Registraturi« und im Romane »Arbejdsfolk« des norwegischen Schriftstellers Alexander Lange Kielland's hinweisen.

Aus der Analyse des literarischen Nachlasses von Ante Kovačić geht hervor, dass der kroatische Autor ein leidenschaftlicher Leser war, obwohl er seiner schweren Lebensumstände wegen nicht die Möglichkeit hatte, die fremden Literaturen systematisch zu studieren.

Der Roman »U Registraturi« erschien im Jahre 1888., »Arbejdsfolk« schon im 1881. Kielland's Werk wurde erst 1911. ins kroatische übertragen. In der Gegenwart ist es nicht mehr möglich mit Sicherheit zu beweisen ob Kovačić die erste deutsche Übersetzung, die bereits 1881. erschien, kannte. Doch besteht die Möglichkeit, dass er Kielland's Roman gelesen hat und darin ein geeignetes Vorbild für sein künstlerisches Schaffen fand. Aber trotz des eventuell entliehenen Schemas für einige Personen und Motive, blieb Kovačić in seinem Romane eine selbstständige künstlerische Persönlichkeit.

Da er ausser der Muttersprache auch russisch und deutsch beherrschte, hatte er die Möglichkeit gewisse fremde Werke im Original zu verfolgen. Die etwaige Parallele zwischen dem kroatischen und norwegischen Romane beweist, dass man die Lektüre von A. Kovačić weder auf die Schriftsteller die in seinem literarischen Nachlasse erwähnt sind, noch auf die in seine Muttersprache übersetzte Werke allein, beschränken kann.

¹ Einen Teil des literarischen Nachlasses von Ante Kovačić veröffentlichte Krešimir Kovačić mit Vorwort und Kommentar in »Grada«, 1955, Buch 25.